

NJEMAČKA JE PRIHVATILA ODGOVORNOST ZA HOLOKAUST, A RUKOVODSTVO RS IZRIČITO PORIČE GENOCID

Intervju s profesorom Davidom Pettigrewom

Razgovarao: Hikmet KARČIĆ
Prijevod: Nedžada Džaferović

UDK 316.4(497.6)(047.53)

Povodom 22. godišnjice genocida nad Bošnjacima u UN sigurnoj zoni "Srebrenica", o pitanjima sjećanja, terminologiji, negiranju zločina i literaturi razgovaramo sa prof. David Pettigrew, profesorom filozofije na univerzitetu Southern Connecticut u SAD. Prof. Pettigrew autor je više knjiga i stručnih članaka. U posljednjih nekoliko godina, aktivno se bavi pitanjima pravde, sjećanja i politike u post-dejtonskoj Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: genocid, sjećanje, memorijalizacija, Bosna i Hercegovina, Srebrenica

NOVI MUALIM: Profesore Pettigrew, ove godine se obilježava 22. godišnjica genocida u Srebrenici i 25. godišnjica od početka rata u Bosni i Hercegovini. Imajući to u vidu, kakva Vam se čini sadašnja situacija u BiH?

PETTIGREW: Nedavno sam se susreo sa više predstavnika međunarodnih organizacija u Sarajevu. Svaki predstavnik je, nezavisno od ostalih, izrazio svoju zabrinutost ističući da ih je trenutna politička retorika podsjetila na istu početkom ranih devedesetih godina. Pretpostavljam da su mislili na retoriku koja je dovela do početka agresije počinjene na BiH. I ja, također, dijelim njihovu zabrinutost, ali smatram da se takva razdorna i opasna retorika razvija već nekoliko godina. Teško je odrediti tačan početak toga, ali možda se to može

povezati sa neuspjehom "Aprilskog paketa" ustavnih promjena koji se desio 2006. godine, nakon čega je Ured visokog predstavnika (i PIC) odlučio da više neće koristiti "Bonske ovlasti". U to vrijeme je izgledalo kao da EU insistira na tome da neće više biti intervencija Visokog Predstavnika u BiH i da Bosna "mora sama rješavati svoje probleme". Po mom mišljenju, to je bila greška, pošto je Međunarodna zajednica Dejtonskim sporazumom osakatala Bosnu i Hercegovinu sa nefunkcionalnom državnom strukturom. Ali, ono što želim reći ovdje je da u određenom smislu ova destruktivna retorika nije nova. Mišljenja sam da je problem u tome što "međunarodna zajednica" svo vrijeme ne uspijeva da reaguje odlučno i efikasno. Ovakva "retorika", uključujući i ponižavajuće

komentare predsjednika Dodika o bosanskom jeziku, njegovo poricanje genocida, prijetnje secesijom i njegova odluka o održavanju referenduma, o odluci Državnog ustavnog suda o Danu Republike Srpske, već godina traje. Nedavno je bilo indicija da će biti organizovani skupovi ili promocije knjiga u Srebrenici u slavu Ratka Mladića, a grupa "Istočna alternativa" nastojala je da u Srebrenici postavi spomen-obilježje ambasadoru Rusije koji je glasao "NE" protiv rezolucije Velike Britanije na 20. godišnjicu Genocida u Srebrenici. Jedan novinar mi je rekao da kada je grupa obavještena da im to neće biti odobreno, da su prijetili da će u lokalnoj školi uništiti "Bošnjački spomenik". Ali, sjećam se već 2009. godine, dok sam prolazio kroz mjesto Kravice 12.

jula naišao sam na velike demonstracije gdje sam vidio ogromnu u podršku Šešelju. Ipak, moja zabrinutost je to što su ti ponižavajući i dehumanizirajući komentari, kršenje ljudskih prava, zastrašivanje povratnika (sve protivno Annex-u 7), bili problem u RS-u. Sve ovo je destabiliziralo, slabilo mirovni sporazum i predstavlja prijetnju nacionalnoj sigurnosti već godinama. Problem je opet u tome što Međunarodna zajednica nije odlučno odreagovala na sve ovo. Bojim se da je ovo još jedna izdaja Bosne i Hercegovine.

NOVI MUALIM: Puno ste pisali o pitanju pamćenja i masovnih zločina. Kako biste uporedili pitanje pamćenja u BiH sa, na primjer, holokaustom ili Ruandom?

PETTIGREW: Otkrio sam da se neki ljudi odupiru poređenju genocida. Pretpostavljam da se plaše da se napravi analogija u cilju smanjenja jednog genocida, na primjer u Bosni, sa drugim genocidom, na primjer, Holokaustom. Međutim, u oblasti studija holokausta i genocida, ne tvrdi se da je svaki genocid isti. Umjesto toga, radije izvlačimo određene uzročne analogije s ciljem pronalaženja načina za sprečavanje budućih genocida. Ovo je bila intuicija kojom se vodilo osnivanje Odbora za prevenciju zločina pod upravom Obame. Odbor za sprečavanje zločina je također odgovorio na evoluciju doktrine UN-a glede odgovornosti za zaštitu. U svakom slučaju, možemo i izvući određene poučne razlike u vezi sa pitanjem sjećanja koje ste postavili, barem u slučaju Holokausta. Dok je Njemačka prihvatila odgovornost za Holokaust i pokrenula zakone protiv poricanja genocida i podigla nacionalni memorijalni centar u znak sjećanja na "ubijene Jevreje u Evropi", koje je zvanično nadgledao njemački Bundestag, suprotan slučaj je bio sa Republikom Srpskom. Rukovodstvo Republike Srpske izričito poriče genocid, veliča počiniocima (osuđene od strane Međunarodnih sudova) potiskuje spomen obilježja žrtvama i ne priznaje presude za genocid od strane Međunarodnih sudova.

NOVI MUALIM: Terminologija je vrlo važan segment memorijalizacije. U akademskom svijetu danas možemo primijetiti jedan broj akademika koji tvrde da je genocid počinjen samo u Srebrenici, drugu skupinu koja navodi da je genocid počinjen na cijelom teritoriju BiH, a postoji i značajan broj akademika koji tvrde da zločini počinjeni 1995. godine ne predstavljaju genocid.

PETTIGREW: Slažem se s općim opisom različitih analiza ili perspektiva. Nije mi jasno zašto su se razvila ta različita uvjerenja. Jedna je mogućnost da neki inzistiraju na tome da se može govoriti samo o "genocidu" onda kada je za to Sud ili Međunarodni kazneni sud donio odluku o presudi (ICJ) ili uvjerenju (ICTY) za genocid.

No, čini se da ova pozicija ne uzima u obzir činjenicu da se Tribunal suočava s ozbiljnim ograničenjima u smislu financiranja i političkih pritisa. Postoje čak i pitanja o tome koliko dugo Tribunal može da se zadrži na jednom slučaju. Primjerice, u slučaju optužnice Radovana Karadžića, Tribunal i Tužilaštvo jednostavno su se složili ukloniti otprilike osam općina iz Tačke 1. za genocid (općine na cijelom teritoriju koje su zauzeli bosanski Srbi (Republika Srpska)). Ovim činom, pod izgovorom da se ubrza slučaj u korist pravde, Višegrad je, na primjer, jednostavno uklonjen iz optužnice protiv Karadžića. Ako vidite označenu optužnicu, koja je nekad bila dostupna on-line, izbačene općine su jednostavno prekrizane (npr. Višegrad). Stoga su zločini počinjeni u Višegradu, a koji su mogli dodati težinu optužnici za genocid po Tački br 1., "izbrisani" iz slučaja. Dakle, pravni procesi, koliko god da su važni, ne mogu se smatrati savšenim ili isključivo odlučujućim. Oni koji odbacuju određivanje genocida bez pravnog rješenja, zanemaruju činjenicu da postoje druge perspektive od kojih bi se moglo analizirati zlodjela kao genocid. Naprimjer, Raphael Lemkin, izumitelj pojma genocid, osigurao je okvir koji uključuje suzbijanje kulturne memorije. Predložio

je da genocid ima dvije faze: "jedno, uništavanje nacionalnog obrasca potlačene skupine; Drugi, nametanje nacionalnog obrasca tlačitelja. Ovo nametanje se može se izvršiti na potlačenoj populaciji kojoj je dozvoljeno da ostane ... "Iz te perspektive možemo analizirati socio-kulturni genocid u Republici Srpskoj u sklopu kojeg su džamije zamijenjene Crkvama. U nekim su slučajevima Crkve građene na ruševinama džamija. Tako je uništeno hiljadu džamija. Republika Srpska je nastojala nametnuti isključivo ćirilicu, iako je bosanski jezik tradicionalno koristio oba pisma.

Spomenici počiniocima zločina koji ih slave kao oslobodioce i branitelje su podizani na cijeloj teritoriji Republike Srpske. Te slučajeve vidim kao primjenu Lemkinove izvorne ideje. Također, genocid se može analizirati iz empirijskih povijesnih činjenica. Konačno, počinitelj je govorio javno u medijima (snimljeno i dokumentovano) o uklanjanju jednog naroda. Taj eliminacijski projekt može se smatrati genocidnim, u prirodi. Nije potrebna presuda Tribunala da se takve izjave označe genocidnim.

NOVI MUALIM: S druge strane, postoji niz utjecajnih zapadnih intelektualaca koji su orijentirani prema središnjoj ljevici, ali koji imaju ili su imali pro-Miloševićko stajalište i koji poriču da je počinjen genocid. Kako objašnjavate taj fenomen?

PETTIGREW: Nisam siguran da mogu razumjeti ovaj fenomen. U pravu ste. Izgleda da postoji nostalgija za prošlošću, za onim što je moglo biti, u vezi sa bivšom Jugoslavijom i njenim vezama. Američki ljevičari koji imaju nostalgiju za Jugoslavijom izgleda da ne žele prihvatiti da su nasljednici Tita i Jugoslavije, ili njihovi bivši srpski saveznici, mogli biti krivci za genocid. Ta politička nostalgija imala je tragičan efekt. U knjizi *The Clinton Tapes*, Taylor Branch je izvijestio da je predsjednik Clinton nagovijestio da su tokom genocida Evropski saveznici uložili prigovor da bi nezavisna Bosna bila "neprirodna" kao jedina muslimanska nacija u Evropi. Oni

“U svakom slučaju, možemo i izvući određene poučne razlike u vezi sa pitanjem sjećanja koje ste postavili, barem u slučaju Holokausta. Dok je Njemačka prihvatila odgovornost za Holokaust i pokrenula zakone protiv poricanja genocida i podigla nacionalni memorijalni centar u znak sjećanja na “ubijene Jevreje u Evropi”, koje je zvanično nadgledao njemački Bundestag, suprotan slučaj je bio sa Republikom Srpskom. Rukovodstvo Republike Srpske izričito poriče genocid, veliča počinioca (osuđenih od strane Međunarodnih sudova) potiskuje spomen obilježja žrtvama i ne priznaje presude za genocid od strane Međunarodnih sudova.””

su podržali embargo na oružje kako bi oslabili Bosnu. Predsjednik Mitlerand je tvrdio da Bosna tu ne pripada, a britanski zvaničnici su govorili o “bolnoj obnovi hrišćanske Evrope”.

NOVI MUALIM: Slično tome, mnogi se fokusiraju samo na sudske postupke i presude. Koja je uloga međunarodnih sudova i lokalnih sudova u pisanju historije?

PETTIGREW: Otkrio sam da optužnice i presude ICTR –a i ICTY-a pružaju izvanredne historijske detalje. Čak i u slučaju kada je presuda o genocidu izmijenjena (Perišić), presuda detaljno navodi snabdijevanje Vojske

bosanskih Srba od strane Srbije. Ova vrsta historijskog činjeničnog otkrića postaje sve važnija zbog neuspjeha zahtjeva za reviziju Presude ICJ-a.

NOVI MUALIM: Kako biste komentarisali trenutno stanje sjećanja i pravde u BiH?

PETTIGREW: Elie Wiesel je predložio da se sjećanje prepliće pravdom: “Pravda bez sjećanja je nepotpuna pravda, lažna i nepravedna. Zaboraviti bi bila apsolutna nepravda ... Zaboraviti bi bio konačni trijumf počinioca.” Međutim, u BiH se “sjećanje” suočava sa zastrašujućim izazovima. Političko vodstvo u Republici Srpskoj

i Srbiji poriču genocid, uprkos brojnim sudskim presudama i nebrojenim objektivnim studijama. Predsjednik Dodik je nedavno izjavio, na primjer, da ni genocid u Srebrenici, niti opsada Sarajeva neće biti tema predavanja u školama Republike Srpske (ili uključene u udžbenike). Ova cenzura predstavlja izdaju sjećanja i kršenje ljudskih prava, odnosno kršenje ljudskog prava da se zna istina. Čak i bez nedavne izjave Dodika, već je postojao orkestriran napor da se potisne sjećanje na genocid u Republici Srpskoj. Osim poricanja genocida, spomenici žrtvama su zabranjeni ili onemogućeni u RS. Preživjelima

“U slučaju optužnice Radovana Karadžića, Tribunal i Tužilaštvo jednostavno su se složili ukloniti otprilike osam općina iz Tačke 1. za genocid (općine na cijelom teritoriju koje su zauzeli bosanski Srbi (Republika Srpska). Ovim činom, pod izgovorom da se ubrza slučaj u korist pravde, Višegrad je, na primjer, jednostavno uklonjen iz optužnice protiv Karadžića. Ako vidite označenu optužnicu, koja je nekad bila dostupna on-line, izbačene općine su jednostavno prekrížene (npr. Višegrad). Stoga su zločini počinjeni u Višegradu, a koji su mogli dodati težinu optužnici za genocid po Tački br 1., “izbrisani” iz slučaja. Dakle, pravni procesi, koliko god da su važni, ne mogu se smatrati savršenim ili isključivo odlučujućim. Oni koji odbacuju određivanje genocida bez pravnog rješenja, zanemaruju činjenicu da postoje druge perspektive od kojih bi se moglo analizirati zlodjela kao genocid.”

je zabranjeno podizanje spomenika žrtvama genocida u Prijedoru. Spomenici za žrtve nisu dozvoljeni u logorima u Omarskoj ili Trnopolju. Preživjelima je čak zabranjeno da uspostave memorijal u Prijedoru koji bi bio posvećen djeci koja su ubijena 1992. godine. U Višegradu vlasti su prijetile uništavanju spomen obilježja na privatnom muslimanskom mezarju i na kraju prisilno ušle, razbijajući bravu na kapiji, izuzimajući / brišući riječ “genocid” sa spomenika. Dok su spomenici žrtvama zabranjeni, počinioci zločina bivaju slavljani. Plaketa u čast Ratka Mladića postavljena je na brdu Vraca 2014. godine na samom položaju odakle su napadani civili u Sarajevu. Nedavno je u aprilu 2017. na brdu u Višegradu postavljen Ruski krst (visine 5 metara), dajući time počasti Ruskim dobrovoljcima koji su se borili uz vojsku Republike Srpske. Križ iznad grada, naselje Bikavac i most. Dakle, ovo vidim kao organizovan napor rukovodstva Republike Srpske da potisne sjećanja i spriječi napredak na putu pravde i pomirenja u Bosni.

NOVI MUALIM: *Koja je uloga književnosti u sjećanju na masovne zločine? Nakon holokausta, Primo Levi, Elie Wiesel su napisali knjige koje su oblikovale uspomenu na holokaust. Kako biste opisali ovaj problem u slučaju BiH?*

PETTIGREW: Vjerujem da je uloga književnosti uglavnom podcijenjena u naučnim istraživanjima o genocidu. Međutim, svjedočenja poput onih koje spominjete, Primo Levi i Elie Wiesel, pružaju jedinstven uvid u iskustvo genocida, tj. dehumaniziranja s ciljem istrebljenja. Takvi autobiografski iskazi također, prema mojem mišljenju, nude autentičan susret s singularitetom patnje drugoga, ističući značaj uvažavanja patnje svakog pojedinca. Mi moramo obezbijediti kulturu u kojoj će svaki pojedinačni slučaj imati mogućnost da se izrazi i da se čuje. Ovi se iskazi pojavljuju u obliku priča. Priče mogu biti usmene ili se mogu

pisati na račun svjedoka kao fikcija, na temelju stvarnih događaja. Jedno sasvim jedinstveno književno djelo bilo bi W.G. Sebaldov *Austerlitz*, koji uključuje i "kindertransport – transport djece" / i kamp geto "Theresienstadt". Te pojedinosti u "romanu" (iako je Sebald citiran kao da je knjiga žanr za sebe) važne su za čitatelje koji možda imaju ograničenu svijest o holokaustu. Postoje brojni primjeri književnih svjedočenja o genocidu u Srebrenici. Mislim na knjigu Hasana Nuhanovića "Zbijeg" i knjigu Hasana Hasanovića "Preživjeti Srebrenicu". Knjiga "Zbijeg" Hasana Nuhanovića je ispovijest prelaska njegove porodice iz srpske agresije preko brda istočne Bosne prema Drini u proljeće 1992. godine. Nakon pet mjeseci stigli su u enklavu u Srebrenici. Zatim knjiga govori o sljedećoj godini pod opsadom sve do dolaska kanadskih UN mirotvoraca. Knjiga se čita kao roman (narrativna književnost). S pojedinostima iz ove knjige vidjeli smo da je opsada Sarajeva bila prva faza genocidnog plana za istrebljivanje Bošnjaka koji žive u Podrinju. Svaki dan je bio borba za preživljavanje, jer je granatiranje došlo iz okolnih brda, bombardiranje sa neba, a okruženi stanovnici bili su

«*Američki ljevičari koji imaju nostalgiju za Jugoslavijom izgleda da ne žele prihvatiti da su nasljednici Tita i Jugoslavije, ili njihovi bivši srpski saveznici, mogli biti krivci za genocid. Ta politička nostalgija imala je tragičan efekt. U knjizi *The Clinton Tapes*, Taylor Branch je izvijestio da je predsjednik Clinton nagovijestio da su tokom genocida Evropski saveznici uložili prigovor da bi nezavisna Bosna bila "neprirodna" kao jedina muslimanska nacija u Evropi.*»

suočeni s gladovanjem zbog teškog nedostatka hrane. Autobiografska knjiga Hasana Hasanovića govori o zastrašujućoj priči o preživljavanju granatiranja na školskom igralištu i o tome kada ovišiš o konzervama bačenim s neba i o preživljavanju smrtnog marša.

Općenito vjerujem da moramo njegovati kulturu u kojoj se mnoštvo priča može ispričati i čuti, kako bismo mogli odgovoriti na ono što sam nazvao singularnošću patnje drugoga. Radovi o kojima se raspravljalo posjeduju tu vrijednost koja može doprinijeti ostvarivanju ovakvog autentičnog susreta.

NOVI MUALIM: Na kraju, mnogi filozofi su pisali o holokaustu i o koncentracionim logorima ... Agamben,

Foucault.... Da li je slučaj bosanskog genocida uticao na savremenu filozofiju?

PETTIGREW: Čini se da filozofi nisu posebno fokusirani na holokaust i genocid. Ja sam dio grupe pod nazivom Društvo za filozofske studije genocida i holokausta u SAD. Svake godine se susrećemo sa Američkom filozofskom asocijacijom, ali na sesijama ne bilježe veliki broj prisutnih članova. Čini mi se da u SAD postoji određeni broj filozofa čiji radovi sadrže i studije o holokaustu i genocidu: pokojna Claudia Cart, Armen Marsoobian, Larry May, Natalie Nenadic, Jason Stanley i Lynne Tirrell, uključujući i moja istraživanja. Pretpostavljam da sam jedan od rijetkih koji se fokusira na Bosnu.

الموجز

ألمانيا اعترفت بالمسؤولية عن الهولوكوست، وقادة جمهورية صربسكا يصرون على إنكار الإبادة الجماعية

حوار مع الأستاذ دافيد بيتيغرو David Pettigrew

أجرى الحوار: حكمت كارتشيتش

بمناسبة الذكرى السنوية الثانية والعشرين على ارتكاب جريمة الإبادة الجماعية بحق البشانقة في منطقة "سريبرينيتسا" التي كانت تحت حماية الأمم المتحدة، تحدثنا مع الأستاذ دافيد بيتيغرو David Pettigrew أستاذ الفلسفة في جامعة كونيتيكت الجنوبية بالولايات المتحدة الأمريكية، وقد حاورناه حول قضايا الذكريات والمصطلحات وإنكار الجريمة والمراجع. والأستاذ دافيد بيتيغرو له العديد من الكتب والمقالات العلمية، ويركز اهتمامه في السنوات الأخيرة على قضايا العدالة والذكريات والسياسة في البوسنة والهرسك بعد اتفاقية دايتون.

الكلمات الرئيسية: الإبادة الجماعية، الذكريات، تخليد الأحداث في الذاكرة، البوسنة والهرسك، سريبرينيتسا.

GERMANY ACCEPTED RESPONSIBILITY FOR HOLOCAUST, ON THE OTHER HAND THE LEADERSHIP OF REPUBLIC OF SRPSKA EXPLICITLY DENIES THE GENOCIDE

Interview with Professor David Pettigrew
by Hikmet Karcic

At the occasion of the 22nd anniversary of the genocide committed against Bosniaks in the UN Safe Zone "Srebrenica", we asked the professor to share his thoughts on the issues of memory, terminology, denial of crimes and the role of literature in shaping the memories of these crimes. David Pettigrew, professor of philosophy at the University of Southern Connecticut in the United States. Professor Pettigrew is the author of several books and a number of articles. Over the past few years, he has been actively involved in the issues of justice, memory and politics in post-Dayton Bosnia and Herzegovina

Key words: genocide, remembering, memorialisation, Bosnia and Herzegovina, Srebrenica